

سنجش وضعیت شاخص‌های کیفیت زندگی در شهر از نظر شهروندان مطالعه موردی: گنبدقابوس

دکتر ابراهیم کلته

استادیار جغرافیا دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات

دکتر کاظم جاجرمی

بنیاد بین‌المللی مطالعات شرقی

چکیده

توجه به کیفیت زندگی در جغرافیا که توسط جغرافیدانانی نظیر اسمیت و هاروی وارد این علم گردیده‌اند، طی سال‌های اخیر اهمیت زیادی یافته است. مقاله‌ی حاضر وضعیت کیفیت زندگی را با توجه به ۲۵ فاکتور که در ۳ گروه طبقه‌بندی شده‌اند، بررسی می‌کند. داده‌های این تحقیق به وسیله‌ی پرسشنامه جمع‌آوری شده و به سنجش الگوهای ذهنی افراد از وضعیت شاخص‌های کیفیت زندگی در محله‌شان پرداخته و میزان آن را در کل شهر و نواحی مختلف مورد مقایسه قرار می‌دهد. بر اساس نتایج این تحقیق شاخص‌های کیفیت زندگی از نظر شهروندان گنبدی در نواحی مختلف شهر تفاوت شدیدی را نشان می‌دهد.

کلیدواژه‌ها: کیفیت زندگی، عدالت اجتماعی، امکانات و خدمات شهری، مشکلات شهری، امکانات مسکن.

مقدمه

حیطه‌ی مربوط به کیفیت زندگی^۱ و سنجش آن شاید در هیچ زمانی به اندازه‌ی امروز وسیع نبوده است. اقتصاددانان، دانشمندان علوم اجتماعی و دولتمردان هر کدام از دیدگاه خاصی به این مقوله می‌نگرند (Baldwin&Godfry &Propper, 1992:1) این امر از آنجا ناشی می‌شود که شاخص‌های مربوط به کیفیت زندگی طیف وسیعی را در بر می‌گیرند که از تغذیه و پوشاک گرفته تا مراقبت‌های بهداشتی، محیط اجتماعی و محیط مادی پیرامون را شامل می‌شود (درنونوفسکی، ۲۵۳۵: ۷۰-۵۳) اگر چه کیفیت زندگی در بعضی از منابع به سطح زندگی

1- Quality of Life

ترجمه شده است (درویش رحیم‌آبادی، ۱۳: ۶۸) ولی سطح زندگی و پیشرفت مادی فقط یکی از پایه‌های کیفیت زندگی را شامل می‌شود (Eckersley, 1999: 10). در واقع مفهوم کیفیت زندگی یک متغیر مرکب می‌باشد که از چندین متغیر متأثر می‌گردد. تغییر در سطح درآمد مردم، شرایط زندگی، وضع سلامت، محیط، فشار روحی روانی، فراغت، شادمانی خانوادگی، روابط اجتماعی و چندین متغیر دیگر نظیر آن به شکل مرکب کیفیت زندگی و تغییرات آن را تعیین می‌کند (Rahman & Mittelhamer & Wandschneider 2003: 1)

در بررسی‌های مربوط به کیفیت زندگی این سؤال مطرح است که چه کسی چه چیزی را در کجا به دست می‌آورد؟ اگر چه مشاهده‌ی اینکه مردم در مکان‌های مختلف به اشکال متفاوتی زندگی می‌کنند، لزوماً اشارات ضمنی اخلاقی به همراه ندارد، اما قضاوت در مورد کیفیت زندگی ناگزیر پرسش‌هایی را در مورد مفاهیم خوب یا بد، بهتر یا بدتر مطرح می‌کند و با گذار از کنجکاوای جغرافیایی سنتی در خصوص تفاوت‌های ناحیه‌ای و رفتن به سوی مباحث مربوط به نابرابری فضایی، وارد وادی اخلاقیات می‌شود (اسمیت، ۱۳۸۱: ۱۷۱). بررسی نواحی و شهرهای مختلف در ایالات متحده از نظر شاخص‌های کیفیت زندگی نشان داد که در برخی از شاخص‌ها مناطق مختلف تفاوت‌های معناداری را نشان می‌دهند (هاگت، ۱۳۷۹: ۴۶۰-۴۵۸). از طرف دیگر بین شاخص‌های مختلف کیفیت زندگی نیز ارتباط معناداری وجود دارد. تحقیقات در هلستینکی نشان داده است که بین کیفیت زندگی و رفتارهای ناهنجار اجتماعی نظیر خودکشی، انحرافات اجتماعی، الکلیسم و میزان طلاق رابطه‌ی مستقیمی وجود دارد. در حالی که کیفیت مسکن نیز خود بازتابی از اوضاع اجتماعی-اقتصادی است (شکویی، ۱۳۷۹: ۸۳) در گتوهای نژادی امریکا، مرگ و میر زودرس، آنفلوآنزا، امراض قلبی و قتل عامل اصلی مرگ و میر مردان سیاهپوست می‌باشد.

در گتوی هارلم ۵۰ درصد مسکن غیر استاندارد است، نرخ بیکاری ۲۵ تا ۳۰ درصد بوده و تقریباً نصف مردان جوان قادر به پیدا کردن کار نمی‌باشند. در نتیجه ساکنین این نوع محلات تحت فشارهای اقتصادی و روانی شدیدی قرار دارند (شکویی، ۶۹: ۱۰-۷۹) بدین ترتیب مقوله‌ی کیفیت زندگی به شکل وسیعی با مفهوم رفاه ارتباط پیدا می‌کند. اگر چه در مورد رفاه نیز اتفاق نظر وجود ندارد ولی رفاه مفهومی است که توصیف‌کننده‌ی بهزیستی، تأمین زندگی و فقرزدایی است و لذا در ارتباط تنگاتنگی با مفاهیمی همچون عدالت اجتماعی قرار می‌گیرد (نورمن باری، ۱۳۸۰: ۱۲، ۶).

در واقع غیر از بحث اخلاقیات موارد دیگری وجود دارد که الزام در توجه کافی به وضعیت کیفیت زندگی را مطرح می‌نماید. وجود گروه‌های بشدت محروم در جامعه می‌تواند به شکل مستقیم‌تری بر سایر گروه‌ها نیز اثر بگذارد. آنها نیاز به هزینه کرد در قالب پرداخت مزایای بیکاری و تأمین اجتماعی دارند و هنگامی که بی‌نظمی‌ها بالا بگیرد ممکن است بافت

اجتماعی را تهدید کنند (اسمیت، ۱۳۸۱: ۱۷۱) از طرف دیگر وجود نابرابری در کیفیت زندگی، گروه‌های محروم را متوجه گروه‌های مرجع نموده و مشکلات دیگری را ایجاد می‌کند (Runicima: 1972). بدین ترتیب توجه به کیفیت زندگی، محقق را بناچار به سوی پرسش از عدالت اجتماعی سوق می‌دهد. این امر سبب گردیده است که در طی دهه‌های اخیر توجه به عدالت اجتماعی چه از طرف جغرافیدانان و چه از طرف اندیشمندان سایر رشته‌ها مورد توجه جدی قرار گیرد که یکی از بهترین نمونه‌های آن تحقیقات رالز می‌باشد (Rawls: 1972&1985).

پیشینه‌ی تحقیق

توجه دانش جغرافیا به کیفیت زندگی و مفاهیم مربوط به آن به اواخر دهه‌ی ۱۹۶۰ برمی‌گردد. این به معنای آن نیست که جغرافیای انسانی پیش از آن نسبت به کیفیت زندگی بطور کامل بی‌اعتنا بوده است. بلکه صرفاً منظور آن است که دل‌مشغولی سنتی جغرافیا به مفاهیمی چون منابع طبیعی، تولید و ویژگی‌های جمعیتی بر هر گونه توجه به مصرف در مفهوم وسیع کلمه مسلط بوده است.

وجود شیوه‌های گوناگون معیشت در مکان‌های مختلف، محور مرکزی جهان‌بینی جغرافیدانان را تشکیل می‌داد. ولی معمولاً از هرگونه مقایسه‌ی کیفی صریح پرهیز می‌شد. آن چه که در مورد جغرافیای روشمند اجتماعی (یا جغرافیای رادیکال) که در اواخر دهه‌ی ۱۹۶۰ شکل گرفت، جدید به شمار می‌رفت، توجه به عناوینی چون فقر، بهداشت، گرسنگی، جرم و جنایت و آلودگی محیط زیست و سهم هر یک به عنوان شرایط متغیر فضایی در کیفیت عمومی زندگی مردم تا آن زمان مورد غفلت واقع شده بود (اسمیت، ۱۳۸۱: ۱۶۰).

دیوید اسمیت اولین جغرافیدانی بود که درباره‌ی کیفیت زندگی، رفاه و عدالت اجتماعی در جغرافیا صحبت کرد. این جغرافیدان برای بررسی کیفیت زندگی، رفاه و عدالت اجتماعی از شاخص‌های اجتماعی ذهنی و مقایسه‌ی عینی استفاده می‌کند که برای سنجش مورد اول از پرسشنامه و برای مورد دوم از مشاهده و آمار استفاده می‌گردد.

شاخص‌های مورد تأکید اسمیت را بهداشت، مسکن، خدمات عمومی، شادمانی خانوادگی، تعلیم و تربیت، فرصت‌های اشتغال، حقوق و مزد، خوراک، حق رأی، امید به زندگی، مصرف سرانه‌ی پروتئین حیوانی، درصد ثبت‌نام در مدارس، تعداد متوسط تلفن و روزنامه و نظایر آن تشکیل می‌دهند (اسمیت، ۱۳۸۱: ۱۶۹-۱۶۰).

در دهه‌ی ۷۰ دیوید هاروی نیز با انتشار ۴ مقاله به این مقولات پرداخت. خوراک، مسکن، خدمات بهداشتی، تحصیلات، خدمات اجتماعی و خدمات مربوط به محیط زیست، کالاهای

مصرفی، تأسیسات تفریحی، دلپذیری محله و وسایل حمل و نقل نه مقوله از نیازهای انسانی است که به زعم هاروی انسان‌ها به حداقلی از آن نیاز دارند.

دومین نکته‌ی مورد تأکید هاروی کمک به مصالح عمومی می‌باشد. تخصیص منابع به یک منطقه بر مناطق دیگر اثر می‌گذارد. در واقع می‌توان با پی‌ریزی یک سیستم فضایی جدید ضرایب فعلی فزاینده‌ی منطقه‌ای را از نو سازمان داد یا با تأثیرگذاری بر تخصیص‌های فعلی اثرات نامناسب قبلی را تعدیل نمود. به زعم هاروی تخصیص منابع بیشتر به یک منطقه در زمانی که باهدف فایق آمدن بر مشکلات محیطی باشد، قابل قبول است (هاروی، ۱۳۷۶: ۷۷-۴۹). هاروی در کتاب عدالت، طبیعت و جغرافیای نابرابری (۱۹۹۶) به عواملی نظیر درآمد، فضای مختلف زندگی، نژاد و نظایر آن و اثرات آنها بر مسمویت، کم‌خونی، مراقبت بهداشتی و... می‌پردازد (Harvey, 1996:394).

همچنین کتابی در این زمینه توسط عماد افروغ تحت عنوان «فضا و نابرابری اجتماعی» و با عنوان فرعی آرایه الگویی برای جدایی‌گزینی فضایی و پیامدهای آن نشر یافته است. افروغ سعی کرده است که تأثیر فضا را بر رفتار افراد از طریق سنجش میزان سواد سرپرست خانوار، درآمد سرانه‌ی، سرانه زیربنای مسکن، وضع مالکیت مسکن و پایگاه شغلی افراد و تعیین ارتباط آنها با خرده فرهنگ کجرو ارزیابی کند (افروغ: ۱۳۷۷). پرویز پیران در سلسله مقالاتی در اطلاعات سیاسی- اقتصادی تحت عنوان شهرنشینی شتابان، آلونک‌نشینی در شهر تهران را مورد بررسی قرار داده است. پیران در این مقالات سعی کرده است که وضعیت زندگی در آلونک‌های تهران، کیفیت مسکن در آنها، علل پیدایش آلونک‌نشینی و پیامدهای اجتماعی- اقتصادی آنها را بررسی نماید (پیران: ۶۷-۶۶).

روش تحقیق

این تحقیق از نظر روش تحقیق پیمایشی بوده و برای انجام آن ابتدا مطالعات اکتشافی به صورت کتابخانه‌ای و بازدید مقدماتی صورت گرفته و مطالعه میدانی با استفاده از ابزارهای تحقیق صورت گرفت.

جمع‌آوری اطلاعات میدانی با استفاده از پرسشنامه انجام گردید. جامعه‌ی آماری مورد مطالعه شهروندان ساکن در شهر گنبد بودند که در این ارتباط ۶۱۰ خانوار به عنوان نمونه مورد مطالعه قرار گرفت. روش نمونه‌گیری به این ترتیب بود که ابتدا شهر به محلات نسبتاً همگون تقسیم و سپس حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران تعیین گردید. تجزیه و تحلیل اطلاعات با استفاده از روش‌های تشریحی و کمی صورت گرفت. در تحلیل کمی از بسته‌های نرم‌افزار SPSS و Excel استفاده شده و همچنین از مدل موریس، شاخص لرد و شاخص هزینه استفاده گردید.

آشنایی با شهر گنبد قابوس

شهر گنبد قابوس مرکز شهرستان گنبد قابوس (از شهرستان های شرقی استان گلستان) واقع در شمال کشورمان می‌باشد. این شهر از نظر موقعیت ریاضی در مختصات ۳۷ درجه و ۱۵ دقیقه‌ی عرض شمالی و ۵۵ درجه و ۱۰ دقیقه طول شرقی (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، ۱۳۶۷: فصل دوم) و بین شاخه‌ی اصلی گرگانرود (در شمال) و چهل چای (در جنوب) بر روی تراس‌های عریض آبرفتی واقع شده است. در محل فعلی گنبد قابوس، شهری به نام گرگان واقع بوده است که به عقیده‌ی برخی از محققین اهمیت این شهر از دوره‌ی ساسانیان شروع گردیده است (جعفری، ۱۳۷۹: ۱۱۱۷). ولی اوج شکوفایی گرگان (که بعدها جرجان نامیده شد) مربوط به دوره‌ی آل زیار است. در بخشی از حکومت قابوس ابن وشمگیر این شهر پایتخت آل زیار بوده (عزالدوله و ملگونوف، ۱۳۶۳: ۱۱۷-۱۱۶) و قابوس در این دوره (۳۷۹ ه. ق) دستور به ساخت برجی داد (حقیقت‌جو، ۱۳۷۶: ۵۱۰) که هم‌اکنون نیز در مرکز شهر گنبد قابوس قرار دارد و با ۷۰ متر ارتفاع، عنوان رفیع‌ترین بنای آجری جهان را به خود اختصاص داده است. در دوره‌ی مغول جرجان نیز همانند شهرهای دیگر ایران تخریب شد (لسترنج، ۱۳۷۷: ۴۰۳-۴۰۲) و اگر چه بعد از آن دوره‌های متعددی را دید ولی هیچ‌گاه بسان قبلی آباد نگردید تا اینکه در اثر زلزله‌ای شدید تخریب و سکونت و شهرنشینی در آن بطور کامل از بین رفت.

دوره‌ی جدید شهر گنبد از ۱۲۹۹ ه. ق (۱۸۸۲ م) شروع می‌شود. در این سال روس‌ها یک نمایندگی در بالای تپه‌ی برج قابوس ایجاد کردند که به کمیسیون معروف گردید (آهنگری، ۱۳۷۹: ۱۰). بعد از استقرار روس‌ها، گنبد به محلی مناسب برای فعالیت تجار و کسبه شده و تجاری از طوایف مختلف ترکمن و تاجر استرآباد در آن مشغول به فعالیت گردیدند (مقصودلو، ۱۳۶۳: ۵۹۴-۵۹۳). در دوره‌ی رضاخان طراحی جدید شهر با دستور رضاخان و توسط آلمانی‌ها انجام گرفت و نام گنبد قابوس برای آن انتخاب گردید (یاقوتی، ۱۳۷۹: ۲۸-۲۷). بعد از آن مهاجرت گروه‌های مختلف به شهر گنبد آغاز شد. گروه‌هایی از آذربایجان، شاهرود، خراسان، مازندران و سیستان و بلوچستان به این شهر سرازیر شدند و جمعیت شهر با سرعت زیادی رشد یافت بطوری که به عنوان دومین شهر منطقه گردید. در سال ۷۵ این شهر بالغ بر ۱۱۱۲۵۳ نفر جمعیت داشت (مرکز آمار، ۱۳۷۶: ۴۸) در حال حاضر اکثر جمعیت شهر گنبد را ترکمن‌ها تشکیل می‌دهند ولی گروه‌های دیگر شامل فارسی زبانان، آذری‌ها، سیستانی‌ها، کردها و قزاق‌ها در این شهر زندگی می‌کنند که اکثر آنها محلاتی را برای خود تشکیل داده‌اند.

- ناحیه‌بندی شهر

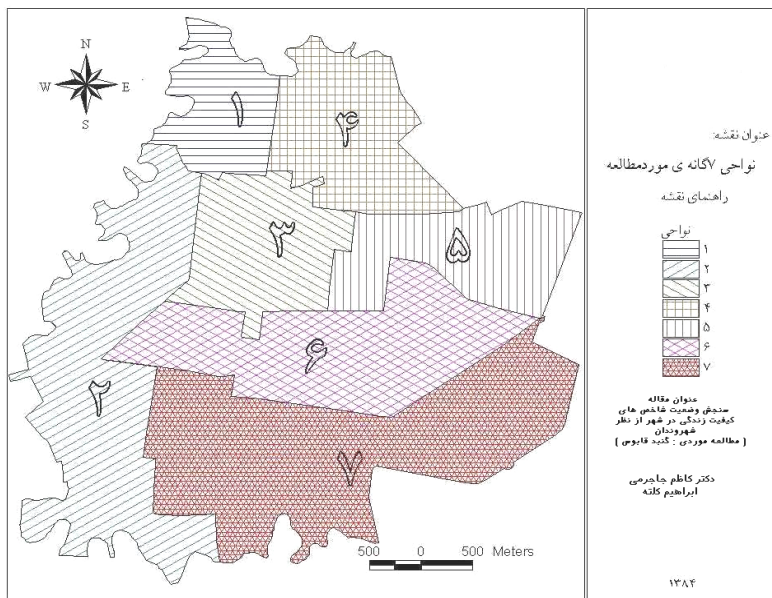
برای بررسی شاخص‌های کیفیت زندگی در شهر گنبد در تحقیق حاضر ابتدا شهر به ۲۸ سلول همگن تقسیم‌بندی و با توجه به همگنی‌های به دست آمده در مطالعه‌ی مقدماتی شهر به ۷ ناحیه همگن تقسیم گردید.

شاخص‌های مورد بررسی

در این تحقیق ۲۵ شاخص مختلف بررسی شد که این شاخص‌ها در سه گروه دسته‌بندی شدند. درصد نمونه‌های برخوردار در هر یک از این شاخص‌ها محاسبه و برای سهولت کار و هم وزن بودن شاخص‌ها، میانگین درصد هر گروه به عنوان شاخص مرکب محاسبه گردید. سه گروه شاخص سنجش شده در این پژوهش عبارت از امکانات و خدمات شهری، مشکلات شهری و امکانات مسکن می‌باشند که هر کدام جداگانه بررسی می‌گردد.

الف- امکانات و خدمات شهری

در این گروه هشت شاخص مختلف مورد سنجش قرار گرفت. اولین مورد مربوط به خدمات بهداشتی- درمانی است که ۸۸/۶ درصد از پاسخگویان اظهار کرده بودند که مشکلی در دسترسی به آن ندارند. در ناحیه‌ی ۷ درصد کسانی که اظهار کرده بودند مشکل دسترسی ندارند ۹۶/۷ بوده و از این نظر مطلوب‌ترین وضعیت را در کل شهر دارا بودند ولی بدترین وضعیت مربوط به ناحیه‌ی ۲ بود که رقم فوق تا ۸۱ درصد تقلیل می‌یافت. ۶۴ درصد پاسخگویان در کل شهر اظهار کرده بودند که به سالن ورزشی دسترسی دارند که ناحیه‌ی ۶ با ۹۵ درصد باز هم در مطلوب‌ترین و ناحیه‌ی ۱ با ۴۰ درصد در نامطلوب‌ترین وضعیت قرار داشتند. از نظر فضای سبز نیز بهترین وضعیت در ناحیه‌ی یک بوده است که در آن ۹۵ درصد پاسخگویان به این سرویس دسترسی داشته‌اند. کمترین دسترسی در ناحیه‌ی ۲ (با ۴۳ درصد) بوده و میانگین دسترسی در کل شهر ۸۸/۶ درصد بوده است. بیشترین دسترسی به مراکز فرهنگی در ناحیه‌ی ۶ (با ۹۵ درصد) و کمترین آن در ناحیه‌ی ۱ (با ۲۵/۵ درصد) بوده است. در دسترسی به تاکسی صد در صد پاسخگویان ناحیه‌ی ۶ اظهار کرده‌اند که در دسترسی به این سرویس مشکلی وجود ندارد و کمترین رقم مربوط به نواحی ۳ و ۴ به میزان ۹۰ درصد بوده است. در دسترسی به اتوبوس و مینی‌بوس شهری بالاترین رقم مربوط به ناحیه‌ی ۵ و کمترین میزان مربوط به ناحیه‌ی ۷ می‌باشد. در دسترسی به مغازه و مرکز خرید نیز صد در صد پاسخگویان نواحی ۱، ۵ و ۶ اظهار کرده‌اند که به آن دسترسی دارند و کمترین میزان مربوط به ناحیه‌ی ۷ بوده است. از نظر دسترسی به نانوائی نیز بالاترین رقم در ناحیه‌ی ۶ و پایین‌ترین آن در ناحیه‌ی ۷ بوده است. جهت رسیدن به یک شاخص مرکب از شاخص‌های سنجش شده‌ی فوق، میانگین ده شاخص ذکر شده محاسبه شد و در نتیجه‌ی آن مشخص گردید که میانگین دسترسی به خدمات و امکانات شهری برای کل نمونه‌های مطالعه شده ۸۴/۵۹ درصد بوده است که این رقم از حداکثر ۹۳/۵۵ درصد در ناحیه‌ی ۶ تا حداقل ۷۲/۵ درصد در ناحیه‌ی ۲ نوسان دارد.

جدول ۱: میزان دسترسی به امکانات و خدمات شهری در نواحی مختلف شهر گنبد از نظر پاسخگویان

میانگین برخورداری	نانوایی	مغازه و مرکز خرید	آپتوس و مینی پوس	تاکسی	مراکز فرهنگی	فضای سبز عمومی	سالن و مکان ورزشی	خدمات- بهداشتی- درمانی	نواحی
۸۰/۰۶	۹۷/۵	۱۰۰	۹۷/۵	۹۵	۲۵/۵	۹۵	۴۰	۹۰	۱
۷۲/۵	۹۳	۹۲	۸۹	۹۱	۳۷	۴۳	۵۴	۸۱	۲
۸۴/۴۵	۹۸/۱	۹۸/۱	۹۵/۶	۹۰	۷۰	۶۳/۱	۶۶/۳	۹۴/۴	۳
۷۸/۱۵	۹۷/۵	۹۰	۷۷/۵	۹۰	۶۱/۳	۶۶/۳	۷۱/۳	۷۱/۳	۴
۸۷/۲۱	۹۸/۸	۱۰۰	۹۸/۸	۹۲/۵	۶۸/۸	۸۵	۶۰	۹۳/۸	۵
۹۳/۵۵	۱۰۰	۱۰۰	۹۵	۱۰۰	۹۵	۶۶/۷	۹۵	۹۶/۷	۶
۷۶	۹۲	۸۸	۵۴	۹۶	۴۶	۸۴	۵۴	۹۴	۷
۸۴/۵۹	۹۶/۸	۹۵/۳	۸۸/۸	۹۲/۵	۶۲/۱	۸۸/۶	۶۴	۸۸/۶	کل شهر

مأخذ: پرسشنامه خانوار

ب- مشکلات شهری

برای بررسی مشکلات شهری نیز ۱۰ شاخص مورد سنجش قرار گرفت. آب گرفتگی و مشکل دفع رواناب‌های ناشی از بارش اولین مورد بود. ۴۷/۹ درصد از پاسخگویان اظهار کرده بودند که این مشکل در محله‌ی آنان وجود دارد. این رقم در ناحیه‌ی ۵، ۶۵ درصد (بالاترین) و ناحیه‌ی ۴، ۴۱/۵ درصد (پایین‌ترین) بوده است. ۳۳/۳ درصد از پاسخگویان از وجود خطر تصادف در محله‌ی خود صحبت کرده بودند که این رقم نیز از حداکثر ۴۵ درصد در ناحیه‌ی ۳ تا ۱۵ درصد در ناحیه‌ی ۶ نوسان می‌کرد. خطرات مجاورت با رودخانه مربوط به قسمت‌های حاشیه‌ای شهر بوده و فقط ۱/۹ درصد از پاسخگویان از وجود این مشکل صحبت کرده‌اند. ۱۲/۵ درصد نمونه‌های ناحیه‌ی ۱، ۴ درصد نمونه‌های ناحیه‌ی ۲ و ۲/۵ درصد نمونه‌های ناحیه ۴ به وجود این مشکل اشاره کرده‌اند و در سایر نواحی میزان آن صفر بوده است.

در رابطه با انتشار بوهای مزاحم ۳ شاخص سنجش شده‌اند. ۳۵/۴ درصد از نمونه‌ها اظهار کرده‌اند که در محله‌ی آنها بوی تعفن جوی آب وجود دارد. این رقم در ناحیه‌ی ۵، ۵۸/۸ (بیشترین) و در ناحیه‌ی ۶، ۱۰ درصد (کمترین) بوده است. وجود زباله و بوی تعفن آن توسط ۲۴/۷ درصد از پاسخگویان ابراز شده است که میزان آن از ۳/۳ درصد (در ناحیه ۶) تا ۳۱/۳ درصد (در ناحیه ۴) نوسان می‌کند. وجود بوی تعفن رودخانه توسط ۱/۲ پاسخگویان اظهار شده است که فقط مربوط به نواحی ۱ (۷۵ درصد)، ۴ (۳/۸ درصد) و ۵ (۱/۲ درصد) می‌باشد. وجود مشکلات مربوط به وجود دامداری در داخل بافت شهری نیز توسط ۳/۹ درصد از پاسخگویان تأیید شده است که آن مربوط به نواحی ۱، ۲، ۳، ۴ و ۵ می‌گردد.

در بحث آلودگی صوتی نیز ۳ فاکتور سنجش شد. سر و صدای ناشی از کارگاهها در کل نمونه‌های مطالعه شده توسط ۱۲/۳ درصد تأیید شده است که این رقم بین ۱/۷ درصد در ناحیه‌ی ۶ (کمترین) و ۲۵ درصد در ناحیه‌ی ۲ (بیشترین) نوسان می‌کرده است. ۳۷/۷ درصد از پاسخگویان اظهار کرده بودند که در محله‌ی آنها سر و صدای ناشی از عبور وسایل نقلیه‌ی سنگین وجود دارد که این رقم نیز از حداکثر ۶۴ درصد در ناحیه‌ی ۷ (به علت وجود کمربندی در این ناحیه) تا ۱۱/۲ درصد در ناحیه‌ی ۴ نوسان می‌کند و بالاخره اینکه وجود سایر آلودگی‌های صوتی و سر و صداهای مزاحم توسط ۱۴ درصد از پاسخگویان تأیید شده است که این رقم نیز بین ۸ درصد در ناحیه‌ی ۷ (حداقل) و ۳۰ درصد در ناحیه‌ی ۱ (حداکثر) نوسان می‌نموده است.

میانگین‌گیری از شاخص‌های فوق جهت دستیابی به شاخص مرکب از مشکلات شهری نشان داد که میانگین مشکلات شهری برای کل نمونه‌های مطالعه شده ۲۱/۲۳ درصد بوده است که این رقم از حداقل ۱۳/۵ درصد (کمترین میزان مشکلات) در ناحیه‌ی ۶ تا حداکثر ۲۳/۹ درصد (بیشترین مشکلات) در ناحیه‌ی ۲ نوسان می‌نماید.

در گروه شاخص‌های بررسی امکانات و کیفیت مسکن نیز ۷ شاخص مورد سنجش قرار گرفت. ساکنان ۹۹/۱ درصد از نمونه‌های مطالعه شده به لوله‌کشی گاز در منزل دسترسی داشتند که این رقم در نواحی ۳، ۵، ۶ و ۷ صددرصد بوده است. همچنین ۸۸/۹ درصد از نمونه‌ها در منازل خود دارای تلفن بوده‌اند که این رقم از حداکثر ۹۸/۳ درصد در ناحیه‌ی ۶ تا حداقل ۲۲/۵ درصد در ناحیه‌ی ۱ نوسان می‌نمود.

میزان برخورداری مسکن از کولر، ۶۵/۶ درصد بود که این رقم نیز بین ۹۵ (ناحیه ۶) و ۴۲/۵ (ناحیه ۵) نوسان داشته است. ۹۰/۹ درصد از منازل مورد مطالعه دارای سرویس آشپزخانه بوده‌اند و حداکثر این رقم برای نواحی ۶ و ۷ به میزان صددرصد و حداقل آن برای ناحیه‌ی ۴ به میزان ۸۳/۸ درصد بوده است. برخورداری مسکن از حمام بهداشتی نیز ۹۲/۶ درصد بوده است که برای نواحی ۶ و ۷ صددرصد و برای ناحیه‌ی ۲، ۸۰ درصد (کمترین) بوده است.

جدول ۲: میزان وجود مشکلات و خطرات شهری در نواحی مختلف شهر گنبد از نظر پاسخگویان

میانگین	سایر آلودگی‌های صوتی	سروصدای ناشی از عبور وسایل نقلیه	سروصدای ناشی از کارگاهها	وجود دامداری و مشکلات آن	بوی تعفن رودخانه	وجود زباله و بوی تعفن آن	تعفن چوی آب	خطرات مجاورت با رودخانه	خطر تصادف	آب گرفتگی و مشکل دفع آب باران	ناحیه
۲۲/۳۵	۳۰	۱۵	۲/۵	۲/۵	۷/۵	۲۷/۵	۴۷/۵	۱۲/۵	۳۵	۴۲/۵	۱
۲۳/۹	۲۱	۴۷	۲۵	۸	۰	۳۱	۲۵	۴	۳۵	۴۳	۲
۲۳/۸۲	۸/۸	۵۳/۸	۱۹/۴	۱/۹	۰	۲۳/۷	۴۳/۱	۰	۴۵	۴۲/۵	۳
۱۸/۱۴	۱۲/۵	۱۱/۲	۳/۷	۵	۳/۸	۳۱/۳	۳۳/۸	۲/۵	۳۶/۳	۴۱/۳	۴
۲۲/۸۸	۱۲/۵	۲۲/۵	۶/۳	۷/۵	۱/۲	۲۷/۵	۵۸/۸	۰	۲۷/۵	۶۵	۵
۱۳/۵	۱۵	۲۸/۳	۱/۷	۰	۰	۳/۳	۱۰	۰	۱۵	۶۱/۷	۶
۱۸/۶	۸	۶۴	۸	۰	۰	۲۴	۰		۱۸	۴۶	۷
۲۱/۲۳	۱۴	۳۷/۷	۱۲/۳	۳/۹	۱/۲	۲۴/۷	۳۵/۴	۱/۹	۳۳/۳	۴۷/۹	کل-شهر

مأخذ: پرسشنامه خانوار

بنابر اظهار نمونه‌های مطالعه شده، در ۹۲ درصد از آنان مسکن دارای نور کافی بوده‌اند که این رقم نیز بین حداکثر ۹۶ درصد در ناحیه‌ی ۷ و حداقل ۸۸/۹ درصد در ناحیه‌ی ۲ نوسان داشت و بالاخره اینکه ۷۵/۱ درصد از مساکن مطالعه شده دارای وضعیت مناسب از نظر فقدان رطوبت بودند که این رقم از حداقل ۶۷/۱ درصد در ناحیه‌ی ۳ تا حداکثر ۸۵ درصد در ناحیه‌ی ۲ نوسان می‌نموده است. میانگین‌گیری از درصد برخورداری منازل از شاخص‌های فوق جهت محاسبه‌ی شاخص مرکب میانگین مسکن نشان داد که این رقم برای کل نمونه‌های مطالعه شده ۸۶/۳۱ درصد می‌باشد که از حداقل ۷۷/۱۴ در ناحیه‌ی یک تا حداکثر ۹۵/۶۷ درصد در ناحیه‌ی شش نوسان می‌کند.

جدول ۳: میزان دسترسی به امکانات مسکن در نواحی مختلف شهر گنبد از نظر پاسخگویان

ردیف	نوع کمی کار	رتبه	کلاس	آب‌رسانی سرسبز آبخیزخانه	تهداشتی تمام	برخورداری از نور کافی	فقدان رطوبت مناسب از نظر	میانگین
۱	۹۷/۸			۸۷/۵	۹۵	۹۰	۷۲/۵	۷۷/۱۴
۲	۹۹			۲۲/۵	۷۵	۸۸/۹	۸۵	۸۷/۵۶
۳	۱۰۰	۹۲/۵	۶۹/۴	۹۵	۶۹	۹۲/۵	۶۷/۱	۸۵/۸۴
۴	۹۶/۳	۸۰	۴۳/۸	۸۳/۸	۹۲/۵	۹۱/۱	۷۱/۳	۷۹/۸۳
۵	۱۰۰	۸۲/۵	۴۲/۵	۰	۹۶/۳	۹۲/۳	۸۱	۸۳/۵۱
۶	۱۰۰	۹۸/۳	۹۵	۱۰۰	۱۰۰	۹۵	۸۱/۴	۹۵/۶۷
۷	۱۰۰	۸۸	۷۶	۱۰۰	۱۰۰	۹۶	۷۲	۹۰/۲۹
کل شهر	۹۹/۱	۸۸/۹	۶۵/۶	۹۰/۹	۹۲/۶	۹۲	۷۵/۱	۸۶/۳۱

مأخذ: پرسشنامه خانوار

تحلیل کمی

برای تحلیل کمی یافته‌ها از مدل موریس استفاده شد. در این راستا رتبه‌بندی دو شاخص «برخورداری از امکانات و خدمات شهری» و «کیفیت مسکن» با استفاده از شاخص لرد صورت گرفته و برای رتبه بندی شاخص «مشکلات شهری» با توجه به منفی بودن آن از شاخص هزینه استفاده گردید. از نظر برخورداری از امکانات و خدمات شهری، ناحیه‌ی ۶ در رتبه‌ی اول،

ناحیه‌ی ۵ در رتبه دوم و ناحیه‌ی ۷ در رتبه‌ی سوم قرار گرفتند. نواحی ۳ و ۴ و ۱ و ۲ نیز به ترتیب در رتبه‌های بعدی قرار گرفتند. در وجود مشکلات شهری نیز رتبه‌ی نخست از آن ناحیه‌ی ۶ بوده است. ناحیه‌ی ۴ در رتبه‌ی دوم قرار گرفت و ناحیه‌ی ۷ همچنان رتبه‌ی سوم را حفظ نمود. نواحی ۳، ۵، ۱ و ۲ نیز به ترتیب در رتبه‌های بعدی قرار گرفتند.

در کیفیت مسکن رتبه‌ی نخست همچنان در ناحیه‌ی ۶ باقی ماند. ناحیه‌ی ۷ در رتبه‌ی دوم و ناحیه‌ی ۲ در رتبه‌ی سوم قرار گرفتند. نواحی ۴، ۵، ۳ و ۱ به ترتیب در رتبه‌های چهارم تا آخر قرار گرفتند. محاسبه‌ی ضریب نهایی توسعه (D.I) مشخص کرد که از نظر شاخص‌های کیفیت زندگی ناحیه‌ی ۶ به عنوان توسعه‌یافته‌ترین ناحیه و ناحیه‌ی ۱ کم توسعه‌ترین ناحیه در شهر مورد مطالعه می‌باشد. نواحی ۴، ۳، ۵، ۷ و ۲ نیز به ترتیب در رتبه‌ی دوم تا ششم از نظر درجه‌ی توسعه در شاخص‌های مورد مطالعه قرار می‌گیرند.

جدول ۴: میزان توسعه در هر یک از نواحی ۷ گانه‌ی مورد بررسی

نواحی	برخورداری از امکانات و خدمات شهری		وجود مشکلات شهری		کیفیت مسکن		ضریب نهایی توسعه (D.I)	
	رتبه	میزان	رتبه	میزان	رتبه	میزان	رتبه	میزان
ناحیه ۱	۵	۳۵/۹۱	۴	۱۵/۸۷	۷	۰	۷	۱۷/۲۶
ناحیه ۲	۷	۰	۷	۰	۳	۵۶/۲۳	۶	۱۸/۷۴
ناحیه ۳	۴	۵۶/۷۷	۶	۰/۷۷	۴	۴۶/۹۵	۴	۳۴/۸۳
ناحیه ۴	۶	۲۶/۸۴	۲	۵۵/۳۸	۶	۱۴/۵۲	۵	۳۲/۲۵
ناحیه ۵	۲	۶۹/۹۹	۵	۹/۸۱	۵	۳۴/۳۸	۳	۳۸/۰۶
ناحیه ۶	۱	۱۰۰	۱	۱۰۰	۱	۱۰۰	۱	۱۰۰۰
ناحیه ۷	۳	۵۷/۴۳	۳	۵۰/۹۶	۲	۷۰/۹۷	۲	۵۹/۷۹

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

نتایج به دست آمده از این تحقیق نشان داد که از نظر شهروندان گنبدی وضعیت دسترسی به امکانات و خدمات شهری در مناطق مختلف این شهر مناسب است ولی مشکلات شهری در

اکثر مناطق شهری از نظر شهروندان قابل توجه می‌باشد. این مشکلات در درجه‌ی اول مربوط به «آبگرفتگی معابر و رواناب‌های ناشی از بارش» بوده و «آلودگی صوتی ناشی از عبور وسایل نقلیه‌ی سنگین»، «تعفن جوی آب کنار خیابان»، «خطر تصادف» و «بوی تعفن دپوی زباله» نیز در رتبه‌های بعدی قرار می‌گیرند و همه‌ی آنها مشکلاتی هستند که حداقل یک چهارم شهروندان به وجود آنها در محل زندگی خود اشاره کرده بودند.

یکی دیگر از نتایج حاصله، وجود تفاوت شدید در ضرایب نهایی توسعه در نواحی ۷ گانه‌ی مورد بررسی می‌باشد که میزان آن از صددرصد در توسعه‌یافته‌ترین ناحیه تا ۱۷/۲۶ درصد در کم‌توسعه‌ترین ناحیه نوسان می‌نماید که این امر وجود نابرابری شدید در برخورداری از شاخص‌های کیفیت زندگی در نواحی مختلف شهر گنبد را نشان می‌دهد.

منابع و مآخذ

- ۱- آهنگری، عبدالغفور (۱۳۷۹): *نگاهی به روند اسکان گروه‌های قومی در گنبد کاووس*. فصلنامه فراغی. شماره دوم. تابستان ۷۹.
- ۲- اسمیت، دیوید. ام (۱۳۸۱): *کیفیت زندگی: رفاه انسانی و عدالت اجتماعی*. ترجمه حسین حاتمی‌نژاد و حکمت شاهی اردبیلی. *اطلاعات سیاسی - اقتصادی*. سال هفدهم. شماره ۱۸۶ - ۱۸۵.
- ۳- افروغ، عماد (۱۳۷۷): *فضا و نابرابری اجتماعی (ارایه الگویی برای جدایی‌گزینی فضایی و پیامدهای آن)*. چاپ اول. انتشارات دانشگاه تربیت مدرس.
- ۴- باری، نورمن (۱۳۸۰): *رفاه اجتماعی*. ترجمه سید اکبر میرحسینی و سید مرتضی نوربخش. چاپ اول. تهران. انتشارات سمت.
- ۵- پیران، پرویز (۱۳۶۶): *شهرنشینی شتابان و ناهمگون*. (قسمت سوم - مسکن ناپهنجار). *اطلاعات سیاسی - اقتصادی*. سال دوم. شماره ۱۶.
- ۶- پیران، پرویز (۱۳۶۷): *شهرنشینی شتابان و ناهمگون - ۹ (آلونک نشینی در تهران)*. *اطلاعات سیاسی - اقتصادی*. سال دوم. شماره ۲۲.
- ۷- جعفری، عباس (۱۳۷۹): *گیتاشناسی*. (جلد سوم - دایرةالمعارف جغرافیای ایران). چاپ اول. مؤسسه جغرافیایی و کارتوگرافی گیتاشناسی.
- ۸- حقیقت‌جو، عبدالرفیع (۱۳۷۶): *فرهنگ تاریخی و جغرافیایی شهرستان‌های ایران*. چاپ اول. انتشارات کومش.
- ۹- درونوفسکی، جان (۲۵۳۵): *کیفیت زندگی، اندازه‌گیری و برنامه‌ریزی آن*. ترجمه احمد اشرف.
- ۱۰- درویش رحیم‌آبادی، ابراهیم، روزبه رحمانیان و رضا مهدوی (۱۳۸۳): *مقدمه‌ای بر مفاهیم برنامه‌ریزی و بودجه‌ریزی*. رشت. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان گیلان.
- ۱۱- سازمان برنامه و بودجه استان گلستان (۱۳۷۸): *آمارنامه استان گلستان ۱۳۷۷*. معاونت آمار.
- ۱۲- شکویی، حسین (۱۳۶۹): *جغرافیای اجتماعی شهرها (اکولوژی اجتماعی شهر)*. چاپ دوم. انتشارات دفتر مرکز جهاد دانشگاهی.
- ۱۳- شکویی، حسین (۱۳۷۹): *دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهری*. جلد اول. چاپ چهارم. انتشارات سمت.
- ۱۴- عزالدوله و ملگونوف (۱۳۶۳): *سفرنامه ایران و روسیه (نواحی شمال ایران)*. به کوشش محمد گلبن و فرامرز طالبی. ناشر دنیای کتاب. چاپ اول. تهران.
- ۱۵- لسترنج، گی (۱۳۷۷): *جغرافیای تاریخی سرزمین‌های خلافت شرقی*. ترجمه محمود عرفان. تهران. شرکت انتشارات علمی - فرهنگی.
- ۱۶- مرکز آمار ایران (۱۳۷۶): *سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۷۵*. نتایج تفصیلی شهرستان گنبد کاووس. چاپ اول.

- ۱۷- مقصودلو، حسینقلی (۱۳۶۳): *مخابرات استرآباد (گزارش‌های حسینقلی مقصودلو وکیل‌الدوله)*. جلد دوم. ۱۹۲۴-۱۹۱۷، به همت ایرج افشار و محمدرسول دریاگشت. چاپ اول. تهران. انتشارات نشر تاریخ ایران.
- ۱۸- هاروی، دیوید (۱۳۷۶): *شهر و عدالت اجتماعی*. مترجمین فرخ حسامیان. محمدرضا حایری و بهروز منادی‌زاده. چاپ اول. زمستان. شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری (وابسته به شهرداری تهران).
- ۱۹- هاگت، پیتر (۱۳۷۹): *جغرافیا ترکیبی نو*. جلد دوم. ترجمه شاهپور گودرزی‌نژاد. چاپ دوم. انتشارات سمت.
- ۲۰- یاقوتی، حسین (۱۳۷۹): *مقدمه‌ای بر فاصله اجتماعی ترکمن‌ها و غیر ترکمن‌ها*. چاپ اول. گنبد. انتشارات حاجی طلایی.
- 21- Baldwin, Sally, Christine Godfrey and Carol Propper (1992). *Quality of Life: perspectives and policies*, Routledge
- 22- Eckersley, R. (1999). *Quality of life in Australia (An analysis of public perceptions)*, National center for Epidemiology and Health, september 1999. ISSN 1322-5421
- 23- Harvey, David (1996): *Justice .Nature & Geography of diffrence*, Blakwell publishers, Oxford, UK.
- 24- Rawls, Jhan (1972) .*Theory of Justice : reply to lyons and yeitelman*, the journal of philosophy, Volume 69, issu 18, sixty-ninth Annual Meeting of the America philosophical Estern Pivision (oct.5 , 1972) 556-557
- 25- Rawls, Jhon (1985) . *Justice as Fairness : Polotical not metaphysical, philosophy and public Affaris* , Volume 14, issu 3 (summer 1985) 223-251
- 26- Rahman & Mittelhamer & Wandschaneder (2003) ,*Measuring the Quality of Life Across countries: A sensitivity Analysis of well-being indices* , wider internasional conference on inequality, poverty and Human well-being, May 30-31, 2003, Helsinki, Finland
- 27- Runicima , W.G (1972) , *Relative Depritation and social Justice*, U.K.